

El treball que segueix, documentat i redactat per Jaume Soler i Fonrodona, arquitecte, complementa l'article «Jaume Fonrodona i Vila. La integració d'un *americano* a la vida del país», de Rafael Soler i Fonrodona, publicat als nostres *Fulls*.

Incideix i localitza l'actuació de Jaume Fontrodona i Vila com a empresari sucrer i en la creació d'un gran establiment a Badalona, estudia les raons del seu fracàs i analitza la seva activitat a través de les associacions patronals.

EL MATARONÍ JAUME FONTRODONA I VILA, EMPRESARI SUCRER

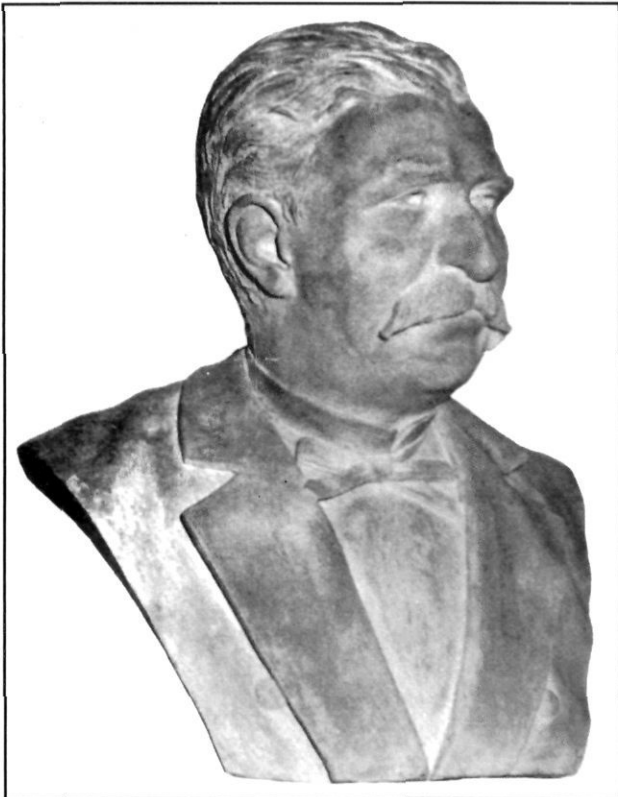
Jaume Fontrodona i Vila,¹ nascut a Mataró l'any 1814, de molt jove, amb el seu germà Josep, marxà a Cuba² per integrar-se en l'organització de la raó social Castelló i Fontrodona d'Arenys de Mar. S'instal·là a Matanzas,³ on la indústria del

sucre havia comportat una gran prosperitat i fet la regió peonera en la introducció del maquinisme. A Matanzas es casà amb Concepció Domènech, nascuda en aquesta població, però de família originària de Lloret. El matrimoni va tenir cinc fills a Cuba. El seu germà Josep, segons una nota necrològica, va ser alcalde de Matanzas.

L'any 1862 va obtenir el grau de comandant dels voluntaris de Cuba i el Govern li va concedir l'orde d'Isabel la Catòlica.

L'any següent, el 1863, retorna a Mataró, on per mediació del seu germà Fèlix, aleshores regidor municipal, ja havia comprat un solar per edificar la seva casa. A Mataró té quatre fills més. En aquell moment la indústria tèxtil estava en plena crisi a causa de la «fam del cotó», produïda per la guerra de Secessió Americana, i les inversions anaven al sector agroalimentari.

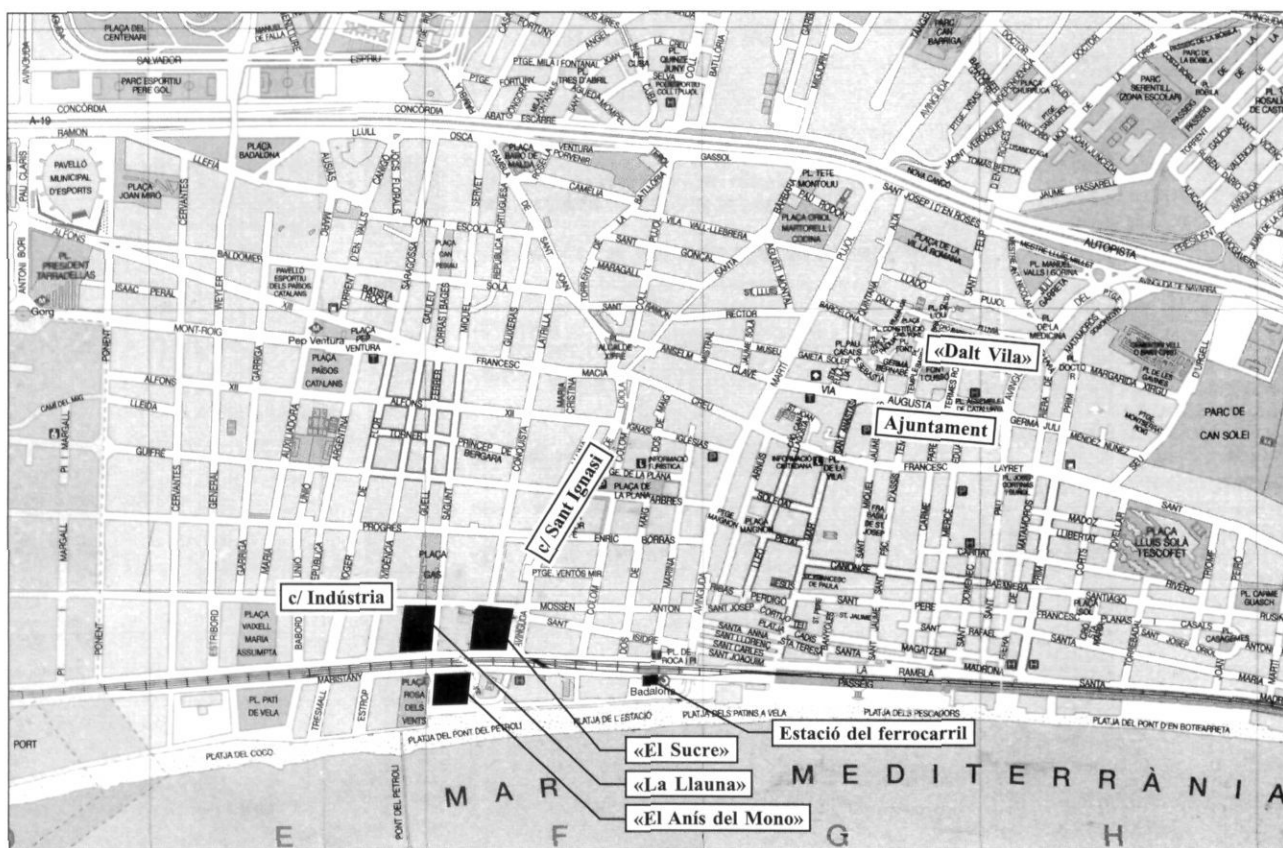
Dos anys després, el 1865, amb Roget i Castelló, també *americanos* d'Arenys de Mar, forma la societat Roget-Fontrodona i Castelló,⁴ societat que inaugura a Badalona una refineria de sucre, considerada la més gran del moment a

Bust de Jaume Fontrodona i Vila.

Terracota de Company.

Conservat per Jaume Boter de Palau, un dels seus descendents.

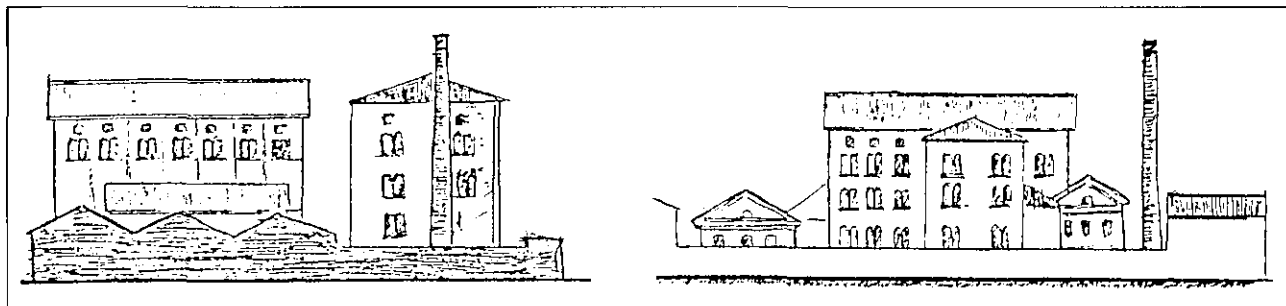
Situació de la fàbrica del Sucre de Badalona.

Espanya. Tenia les oficines a Barcelona, al carrer Dormició de Sant Francesc, prop de la plaça de Medinaceli, que en aquella època era el rovell de l'ou del món dels negocis barceloní. El solar de la fàbrica estava situat a Badalona, tocant la línia del tren que des del 1848 unia Barcelona amb Mataró —que per aquelles dates arribava a Girona—, a uns cinc-cents metres de l'estació. Era limitat pels actuals carrers de la Indústria i de Sant Ignasi, i era un quadrat d'uns 85,00 m de costat. Segons la Contribució Urbana i Territorial de 1879, amidava 8.000,80 m², dels quals 2.160,04 eren construïts. Per aquella època, a l'entorn no hi havia pràcticament res. La nau principal tenia trenta per cinquanta metres i cinc plantes d'alçada. També disposava de nombrosos edificis complementaris, oficines, magatzems, laboratoris, corts, etc. Produïa sucre refinat a partir d'un xarop de canya que es deia *cogucho* o *azúcares mascabados*,⁵ importat de les Antilles. Es comercialitzava en caixes d'1,50 x 0,30 x 0,20 m, d'uns 200 kg, o en bocois d'uns 600 kg. La factoria produïa uns 40.000 kg de sucre i el seu consum de carbó de Cardiff era d'una quantitat similar.

La tècnica utilitzada era semblant a la dels *trapiches* dels *ingenios* cubans i d'altres refineries de tot el món, seguint una vella tradició medieval

heretada del món musulmà, és a dir, trinxar la canya i, per successives coccions i posteriors decantacions o *purgados*, obtenir sucres progressivament més depurats. Cal posar en dubte la creença que pel fet de ser francès l'encarregat general, i que el cognom de l'arenycenc Roget semblava francès, la tecnologia emprada era d'aquest país. Detalls com l'ús de l'albúmina —de sang de bou, que a Cuba, en ser utilitzats aquests animals per a la mòlta i el transport, era un material molt assequible— fan creure el contrari. Per aquelles dates, a la refinaria s'estava experimentant l'aprofitament del carbó resultant de la fabricació de gas per a l'enllumenat, del sistema Gas Arbós que funcionava a Mataró⁶ i possiblement també a Badalona.

El dia 11 de febrer de 1868 el *Diario de Barcelona* publicà un extens i elogiós reportatge sobre la fàbrica. L'article, signat per M. de F. y A, té un to clarament proteccionista, però va dedicat a Fèlix de Bona,⁷ destacat lliurecanvista, i lamenta «la desproporció de l'impost de duanes que satisfan els sucres d'Ultramar, sense distinció ni relació de classes entre sí, i la manca de recompenses per afavorir l'exportació després de refinats», i fa constar «la peremptòria necessitat d'harmonitzar els aranzels de duanes en la importació i exportació de sucres.»

El Sucre de Badalona. Visió des de la via del tren i des del carrer de Sant Ignasi.

Dibuix de Jaume Soler i Fonrodona.

Tot seguit, a la *Gaceta Industrial* es publicà, sense signatura, una rèplica de l'anterior article; en to irònic i sarcàstic s'hi diu «que per la persona a qui va dirigida, i per altres indicacions que s'hi fan, sembla escrita per un economista pertanyent al grup madrileny de lliurecanvistes, i que per primera vegada ha visitat les fàbriques de Catalunya.»

També critica algun aspecte tècnic molt concret, i afirma que una fàbrica de refinar sucre de remolatxa a Praga ho té resolt molt millor.

El setembre, a Espanya, hi ha el cop d'estat d'en Prim, «la Gloriosa» que provoca el derrocament d'Isabel II, i la pujada al poder de Laureà Figuerola i els lliurecanvistes. I a Cuba comença la insurrecció independentista.

El 1869, com a reacció al lliurecanvisme, els industrials catalans, amb Joan Güell i Ferrer en qualitat de president, i Pere Bosch i Labrús, de secretari, que l'any següent passarà a ser president, funden la patronal Foment de la Producció Nacional, de la qual Jaume Fontrodona i Vila serà el primer vicepresident. Es pensa en Madrid com a seu per aglutinar les patronals de tot Espanya. Les freqüents absències de Bosch i Labrús a Madrid, fan que moltes sessions siguin presidides per Jaume Fontrodona i Vila.

Aquest any 1869 mor Salvador Castelló i Sala, un dels socis de la societat.

El 1870 la refineria consta a nom de Fontrodona y Castelló.

A Espanya és proclamat rei Amadeu I de Savoia.

El consum de sucres de remolatxa, procedents de França o d'Alemanya, representa ja un deu per cent dels sucres importats, en contínua progressió. Els sucres procedents de l'Índia o de Filipines, afavorits amb l'obertura del canal de Suez, representen un cinc per cent.

Segons explica Narcís Macià i Domènech, fill de Romà Macià i nebot de Jaume Fontrodona i Vila, retornat també de Matanzas, que aleshores treballava a la refineria, l'any 1871 el rei Amadeu I, en un recorregut amb el tren de la costa per tal de conèixer diversos establiments industrials, va visitar la refineria, i amb aquest motiu concedí a Jaume Fontrodona i Vila l'orde de Carles III. La refineria participa a l'Exposició de Barcelona. I Jaume Fontrodona, l'any 1872, essent vice-president de la junta del Foment de la Producció Nacional, té diversos encàrrecs, entre els quals el de ser de la comissió per a l'Exposició Universal de Viena.

El febrer de 1873 es proclama la República. La refineria, que era l'única de les quatre existents a Espanya abans de la reforma dels aranzels de 1869, plega la producció, en espera de millores en el tracte aranzelari. Les opinions de Jaume Fontrodona i Vila donen la culpa del fracàs de la refineria als aranzels, que permeten la competència dels sucres francesos i que no tenen en compte que les mercaderies que vénen de les «provincias hermanas d'ultramar» haurien de tenir un tracte equiparable a la de les altres províncies peninsulars. I a més, considerant que els sucres importats del Carib tenen una graduació més baixa, i que cal refinar-los amb les conseqüents reduccions.⁸

El desembre de 1875 es produeix la restauració borbònica i pugen al poder els «proteccionistes». Però amb la seva arribada al poder, el problema no només no es resol, sinó que s'agreuja, ja que a la costa andalusa s'ha desenvolupat amb força una nova indústria del sucre. El sistema tradicional, de successives coccions, requeria una gran quantitat de llenya com a combustible. La nova tecnologia, basada en motors de vapor per impulsar màquines desfibradores, l'ús de turbines centrifugadores, tècniques del buit, control de les temperatures, etc..., permetia de superar l'inconvenient que presentava la llenya com a combustible i obtenia un gran creixement de la producció. I els industrials andalusos exigeixen més protecció per al sucre de

canya de la costa granadina, sense diferència de graduacions, ja que la canya andalusa té menys graduació que la cubana, i la producció espanyola, unes 40.000 tm, no representa cap perill per a la cubana, d'unues 800.000 tm.⁹

L'any 1876 Jaume Fontrodona es presenta candidat a Corts pel partit liberal-conservador. Tot i tenir més vots a la ciutat de Mataró, va perdre en favor del senyor Joaquim Valentí.

Per aquelles dades es va parlar d'implantar una línia de vapors a Manila, pel canal de Suez, amb sortida des de Cadis. L'Ajuntament en ple i per unanimitat, va acordar de sol·licitar al govern i a les Corts que la sortida es fes des de Barcelona. Una gran reunió a la Llotja aplegà les agrupacions més importants de la ciutat. Quan semblava que hi havia unanimitat total, uns senadors catalans, amb la col·laboració dels andalusos, van posar obstacles a la sol·licitud. Molts hi varen veure la mà de Bosch i Labrús, tot i un llarg desmentiment al *Diario de Barcelona*. El fet és que a la sessió del Fomento de la Producción Nacional, presidida per Jaume Fontrodona i Vila, en absència de Bosch i Labrús, va liderar, amb uns trenta socis, que poc després eren cent vuitanta, una secessió, per crear una nova patronal, «Fomento de la Producción Española», calcada de la que se segregava, però de matís més espanyolista. El president va ser el senyor José de Letamendi, conegut metge, dibuixant, poeta i, sobretot, filòsof.

La nova patronal, que arribà a tenir tres-cents vuitanta socis, es va estrenar nomenant socis d'honor Joan Güell i Ferrer i Pere Bosch i Labrús, que, de fet, per la seva forta personalitat, va ser l'ideòleg de la nova patronal; però Jaume Fontrodona i Vila durant els tres primers anys va ser el real motor.¹⁰ La inauguració solemne va ser presidida pel general Arsenio Martínez Campos, heroi de la lluita a Cuba i contra el carlisme. Als discursos queda clar que, si bé l'excusa era la línia de Filipines, una de les raons principals era obtenir el tracte de port de cabotatge, és a dir, equiparat als de la metròpoli, per als ports de les Antilles. Per aquelles dades, a les Corts constituents, les relacions amb Cuba tenien dos aspectes importants: l'esclavitud i el tracte aranzelari. La nova patronal no va arrossegar els pesos pesats dels empresaris catalans, de fet el Fomento de la Producción Nacional continuà essent el referent més important en el món dels negocis.

Bosch i Labrús, en el seu discurs sobre el pressupost de l'any econòmic 1877-78, com ja havia fet l'any anterior, esmenta la refineria de Badalona

i els seus problemes a causa dels aranzels, i també una part de la resposta del ministre a Jaume Fontrodona i Vila, que bàsicament diu que no és possible de protegir una indústria que ja no existeix, i que fer un aranzel gradual segons el percentatge del sucre seria inviable. S'al·lega que la reducció dels aranzels per als sucres antillans quedaria compensada per la millora en els nòlits de navegació, i superaria les tendències separatistes de les províncies d'Ultramar. La producció espanyola només abastava un terç del consum i la resta venia de tercers països, i en gran part del contraban. Per tant, no es crearia cap mal important a les sucres de canya espanyola. Simultàniament, industrials i diputats de Puerto Rico (24 d'octubre de 1877) van demanar tracte de favor per als sucres «mascabados», en contrapartida a les farines de Castella.

L'any 1878, la indústria del sucre de remolatxa, que a França, Alemanya i altres països havia arribat a una gran producció gràcies a les contínues millores, la selecció de les espècies i l'aplicació de millores tecnològiques, s'introdueix també a Espanya. Es construeix la primera gran refinaria de remolatxa a Alcolea, Còrdova, i després una segona a Valladolid. A Menàrguens, prop de Balaguer, es crea la Sucrera del Segre, que compra terrenys regats pel canal d'Urgell. A Cuba es signa la pau de Zanjón, i a la indústria del sucre es consoliden molts canvis, sobretot per l'encariment de la mà d'obra esclava i del combustible, per esgotament dels boscos. Es deixen de produir els sucres «mascabados».¹¹

El 23 de desembre de 1878 la Junta del Fomento de la Producción Española acorda nomenar Jaume Fontrodona i Vila president de la comissió encarregada de la construcció d'un monument a Güell i Ferrer, al carrer de les Corts Catalanes de Barcelona. L'arquitecte Joan Martorell el projectarà, i les escultures seran de Rossend Novas. Jaume Fontrodona viatja a Cuba.

El 14 de gener de 1879 el *Diario de Barcelona* publica una còpia de la carta que Jaume Fontrodona i Vila havia tramès a les Corts. En aquell moment la companyia sucra de Badalona figura en fase de liquidació. El mes d'abril hi ha eleccions a Corts, i entre els suports a Duran i Bas, per Barcelona, hi figura Jaume Fontrodona i Vila, entre d'altres seguidors i admiradors de Güell i Ferrer, destacat proteccionista. Al Fomento de la Producción Española s'elegeix per president Pere Bosch i Labrús, que, una vegada acabada la seva legislatura a Madrid, retornarà a la seva activitat a Barcelona, i serà qui, en endavant, marcarà el

Enderrocament de la xemeneia del Sucre de Badalona.

Fotografia del llibre *Història Gràfica de Badalona 1880-1939*, de Núria Casals i Cortés i Jordi Padró i Werner, volum 1 (Badalona, juny 1987).

ritme de la patronal. Es pren l'acord de fusionar-se amb les altres patronals proteccionistes. Però aquest acord no s'arribarà a consumir fins deu anys més tard. Aleshores Jaume Fontrodona i Vila deixa d'assistir assíduament a les reunions del Fomento de la Producción Española i es dedica a negocis i a política local al seu Mataró natal. A Mataró, amb el nom Fontrodona i Cia, compra la fàbrica de filats i teixits Planell Bonet i Cia, coneguda com can Bonet, nom del principal promotor Antoni Bonet, que estava tancada, i la torna a obrir. La fàbrica tenia dos motors de 40 cavalls.

El 25 d'abril de 1881 Jaume Fontrodona i Vila, en el vaixell *Ciudad de Cádiz*, surt en direcció a l'Havana en qualitat de president de la Comissió del monument a Güell i Ferrer.

L'any 1883 les refineries de remolatxa de Còrdova i de Valladolid entren en ple rendiment i les de canya de sucre incrementen fortament la producció. A Catalunya, la Sucrera del Segre ha començat a produir. L'1 de juliol el grup valencià Trenor i Cia, amb empreses d'importació de guano del Perú, aliat amb Claudi López, segon marquès de Comillas, i amb la família Serra i Pons, torna a obrir la sucra de Badalona amb

maquinària nova i amb un nou sistema patentat el 1886. El nou nom de l'empresa serà Refineria Colonial de Badalona.

El mateix any 1883 es crea la Compañía Peninsular Azucarera, pensant en la canya de sucre de producció nacional. El tècnic, accionista i promotor de l'empresa era el mataroní Silví Thos i Codina,¹² enginyer de mines i lligat a la família Fontrodona. Si bé la refineria començà a produir el 1885, amb canya d'Almeria i maquinària adquirida a Lille, mai no assolí una economia sanejada.

Passada l'època dita de la «febre d'or», comença un període de depressió econòmica. Una vaga obrera iniciada a la filatura Fontrodona i Cia de Mataró, degenera en un atur patronal a tot Mataró. Frederic Fontrodona, director de la fàbrica, nebot de Jaume Fontrodona i Vila, és objecte d'un atemptat, en el qual és ferit de bala en una cama. El mateix any 1883 mor Josep Fontrodona, germà de Jaume, retornat feia poc de Cuba. Serà el primer difunt enterrat al cementiri de Montjuïc, com a favor especial de l'alcalde Rius i Taulet.

L'any següent, el 1884, es dissoldrà la societat que havia comprat la filatura.

Vista actual del Sucre de Badalona.

Fotografies de Jaume Soler i Fonrodona.

El 1886 Jaume Fonrodona i Vila funda a Madrid un negoci d'importació de colonials, que és a càrrec del seu fill Tomàs. La mort prematura d'aquest, en un viatge a Cuba, i una mica més tard de la seva vídua, el porten a liquidar el negoci.

L'any 1890 mor Jaume Fonrodona i Vila. En el moment de la seva mort, dos fills són absents. Un és a Cuba i l'altre a Cayo Hueso.¹³

Després, el 1892, la Sucrera de Vic comença a produir sucre de remolatxa. El 1898, amb la independència de Cuba, una forta pujada dels aranzels pel sucre importat de les Antilles, estimula la creació de refineries amb primera matèria nacional, tant de canya (trenta-quatre empreses), com de remolatxa (trenta-set empreses). El 1899 la Refineria de Menàrguens, la Sucrera del Segre, entra en plena producció, amb un carrilet de Balaguer a Mollerussa –el trenquet– i un pont sobre el Segre.

El 1903 la Refineria de Badalona, el Sucre de Vic, la Sucrera del Segre de Menàrguens i unes altres quaranta-set indústries sucreres passen a quedar integrades en la Sociedad General

Azucarera, que busca unir totes les refineries per tenir un monopoli de fet. El Sucre de Badalona passa a dir-se Unión Alcohola Española. Havia abandonat el refinat de sucre.

Entre 1908 i 1910 la Refineria de Badalona tanca i passa a ser Escola d'Arts i Oficis i després Ateneu Popular. El 1930 s'enderroquen les dues naus principals. El 1936, com que a l'entorn hi ha Campsa, S.A. Cros, la Llauna i altres indústries estratègiques, pateix bombardejos i té desperfectes. Recentment, i per poder eixamplar el carrer de Sant Ignasi, les naus perpendiculars a aquest carrer queden escapçades. Actualment la finca està ocupada per una indústria vidriera.

RESUM

El 1865 Jaume Fonrodona i Vila crea a Badalona una gran indústria de refinar sucre a partir de l'extracte de canya importat de Cuba, amb un procediment, molt similar al mètode tradicional cubà, a base de successives ebullicions i decantacions, amb els socis Roget i Castelló, *americanos* com ell i retornats de Matanzas, on la

indústria del sucre havia comportat una gran prosperitat. Però els aranzels aplicats sobre el producte importat de Cuba no protegien la nova refinaria de la competència estrangera, tot i la seva procedència de «provincias hermanas» i la seva baixa graduació en sucre. Amb el cop d'estat d'en Prim, «La Gloriosa» (1868), i la pujada al poder dels lliurecanvistes de Laureà Figuera, els problemes s'agreugen, però la producció continua, i el 1871 el rei Amadeu I visita la fàbrica i concedeix al seu promotor l'Orde de Carles III. L'any 1872, en plena República, la fàbrica tanca en espera de temps millors.

El 1875, amb la Restauració borbònica i la pujada al poder dels proteccionistes, paradoxalment els problemes s'agreugen, ja que els refinadors andalusos exigeixen uns aranzels alts per a tots els sucres, encara que vinguin d'Ultramar i siguin de baixa graduació, ja que la canya tradicional té un percentatge de sucre menor que la cubana. A una petició de Jaume Fontrodona, el ministre respon que no és possible de protegir una indústria que ja no existeix, i que és inviable de fer uns aranzels segons la graduació.

Si bé Jaume Fontrodona i Vila atribuïa tots els problemes de la seva indústria als aranzels, altres factors intervingueren en el fracàs. Les noves tecnologies havien fet desaparèixer del mercat el producte que ell importava, el *cogucho*, i propiciaren un canvi en la localització de les refineries, que d'estar situades a prop dels llocs de consum, passaren a situar-se prop dels llocs de producció. Simultàniament, el sucre de remolatxa s'anava imposant paulatinament. I, per tant, el Sucre de Badalona havia esdevingut una indústria totalment obsoleta.

Cal fer constar que l'actuació de Jaume Fontrodona i Vila en les entitats patronals, fou conseqüència de les seves idees. Havia participat activament en la creació de la patronal Fomento de la Producción Nacional però, descontent amb la política d'ultramar, que no considerava ports de cabotatge els ports ultramarins, lidera una escissió, i sota el guiatge de Pere Bosch i Labrús impulsa la creació d'una nova patronal, el Fomento de la Producción Española, de la qual serà el real motor, fins que Bosch i Labrús, retornat de Madrid, n'assumeixi la presidència. Quan s'acorda la fusió amb les altres patronals, fet que no es consumà fins a deu anys més tard, Jaume Fontrodona i Vila se'n desentén i es dedica als seus negocis tèxtils a Mataró.

El 1883 l'empresa Trenor i Cia, amb els Comillas i els Pons i Serra de socis, compra la Refinaria de Badalona i la reobre amb tecnologia renovada i possiblement introdueix altres activitats, com producció de xocolata i destil·leria d'alcohols. Però el 1903, tant el Sucre de Badalona, com la Sucrera del Segre i el Sucre de Vic queden totes englobades dins el semimonopoli Sociedad General Azucarera. Jaume Fontrodona i Vila havia mort el 1890.

El 1908 tanca definitivament el Sucre de Badalona. La producció i els edificis seran utilitzats per a d'altres activitats, com Escola d'Arts i Oficis o Ateneu Popular. El 1930 s'enderroquen les dues naus principals. Les poques naus auxiliars que avui queden són ocupades actualment per una indústria de vidre.¹⁴

Jaume Soler i Fontrodona

NOTES

1.- Les dades familiars i biogràfiques de Jaume Fonrodona i Vila figuren en l'article «Jaume Fonrodona i Vila. La integració d'un *americano* a la vida del país», de RAFAEL SOLER I FONRODONA, *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 70 (Mataró, abril 2001).

En aquest treball conservem el seu nom i el seu cognom originals, encara que molt sovint signava Jayme Fonrodona, potser perquè creia que, amb la «y» grega al seu nom i sense la «t» al seu cognom, s'espanyolitzava.

2.- En aquelles dades (1820-1860), Cuba s'havia convertit en el refugi dels militars de les antigues colònies, i cap de ponent per a possibles operacions de reconquesta.

La indústria del sucre havia comportat una gran prosperitat a l'illa, però les classes dominants, bàsicament els industrials del sucre dits *sacarócratas*, no estaven interessats en la independència per por a una sublevació dels esclaus. Per necessitats financeres, havien anat essent substituïts per altres grups, entre els quals el dels *tenderos* catalans era un dels principals.

L'emigració catalana es va caracteritzar pels lligams familiars i pel lloc d'origen. Així, els d'Arenys de Mar es dirigiren majoritàriament a Matanzas.

3.- Matanzas, situada aproximadament a 100 km a l'est de l'Havana, era, conjuntament amb la capital i amb Santiago, una de les ciutats més importants de l'illa. Disposava d'extenses planes que resultaren òptimes per al conreu de la canya de sucre, i especialment fèrtils, després de la primera estassada del bosc.

La traumàtica rebel·lió dels esclaus de la veïna Haití (1805-1818), va eliminar del mercat la principal competidora del conreu del sucre. Mentre que el tabac tenia traves administratives, per raó de ser monopoli, i el cafè estava sovint subjecte a les destrosses dels huracans i, a més, tenia la competència dels cafès del Brasil, la producció de sucre va créixer d'una manera espectacular.

La canya es tallava, triturava i bullia per obtenir unes melasses, dites el «cogucho». Però per fer totes aquestes operacions i per fer la llenya que servia de combustible, es necessitava molta mà d'obra barata. És per això que, tot i la prohibició teòrica del tràfic internacional d'esclaus (1817), el seu nombre es doblà en els cinquanta anys següents, fins a la primera insurrecció general al 1868, i la població negra arribà a ser el 60% de l'illa. Es consumia molt combustible, primer per bullir i després per fer funcionar els vapors que trituraven la canya, però aleshores el bosc era dominant en el paisatge i subministrava la llenya necessària.

El sucre es comercialitzava en caixes, bocois i barrils d'una fusta especial que calia importar dels Estats Units. Era un transport pesat, i per això la indústria del sucre primer es localitzà prop dels ports, però amb la introducció dels ferrocarrils es va ampliar la superfície de conreu a costa de la del cafè i tabac.

El nombre de *ingenios* passà de quatre-cents a mil vuit-cents durant els primers seixanta anys del segle XIX, i molts d'ells amb un nombre d'esclaus situat entre els dos-cents i els sis-cents. La majoria dels propietaris eren *criollos*, i intervenien activament a la política (sacarocràcia).

La prosperitat i proximitat dels Estats Units i les relacions amb la Gran Bretanya facilitaren la introducció del maquinisme. La primera màquina de vapor instal·lada en un *trapiche* va ser el 1789 –en poc temps arribaren a haver-ne hi més de mil– i substituïren ben aviat els bous.

El 1837 s'inaugurà el ferrocarril de l'Havana a Bejucal, i després a Guines (75 kms), el primer de l'Amèrica Llatina i

de l'Estat espanyol, i setè de tot el món, i poc després el de Matanzas (1838), seguit d'altres que atravessaven les planes de la província, de manera que aquesta sola província disposava del 33% del sistema ferroviari de l'illa, afavorint en gran manera el negoci del sucre.

El primer vaixell a motor a l'illa al 1819, és indicatiu de la precocitat de la industrialització a l'entorn de la província.

A la prosperitat econòmica s'afegí la intel·lectual. Matanzas era coneguda com «La Atenas de América», i hi sortí el primer diari del continent, *La Aurora*.

Recordem que a Barcelona el primer vapor –Bonaplata– va ser el 1833, que el primer ferrocarril peninsular –Barcelona-Mataró– el 1848, quan a Cuba ja hi havia 500 km de línies, i que el primer vaixell a motor a Catalunya –*El Balear*– va ser el 1834.

El 1868 l'illa disposava tres vegades més de ferrocarrils que la metròpoli. La zona de Matanzas, a Ultramar, i la de Barcelona, a la metròpoli, eren els dos pols de més dinamisme industrial en el conjunt del que era aleshores l'Estat espanyol. Res de particular, per tant, que l'emigració del Maresme a ultramar escollís bàsicament l'àrea de Matanzas com a destinació final. Especialment des d'Arenys de Mar, ja que entre 1829 i 1869 varen fer el trajecte en directe cent noranta-cinc vaixells.

4.- Dels socis Roget i Castelló, Zenon de Pol i Alguer, en el capítol «Arenyencs a Matanzas», del llibre *Arenyencs a Amèrica*, diu de Roget: «Els arenyencs que amb més ressò s'establiren a Matanzas foren... Francesc Roget i Roca i el seu fill Francesc Roget i Pujol, que fundaren la societat comercial Francisco Roget i Cia que es dedicà a comerciar sucre i cotó des de 1836 fins a 1860. A la tornada a la nostra vila construïran al capdamunt de la Riera una finca que batejaren amb el nom de Huerta Matanzas... Els Roget tenien relacions comercials amb diferents pilots i capitans arenyencs, entre els quals figuren els Solà (Gaietà), els Castelló (Salvador) i altres».

I de Salvador Castelló i Sala diu «Aquest arenyenc, fill de Josep Castelló i Serra i Agustina Sala, es casà en primeres núpcies amb Francesca Novell i Rossell, també arenyenca, nascuda el 14 d'agost de 1803, i en segones núpcies maridà Francesca de Carrera».

La posició econòmica de la família va ser fruit del treball d'aquest home, el qual, com molts altres arenyencs de l'època (segle XIX), va estudiar a l'escola del mestre Josep Baralt. Més endavant viatjà a Amèrica, i en terres antillanes va fundar el seu negoci de sucre. L'enginyer de Salvador Castelló va ser un dels més importants de la província de Matanzas on, abans d'establir-s'hi, com era previsor i metòdic, ja havia fet diversos viatges, primer com a pilot, i després com a capità del propi vaixell.

La seva pollacra *Dulce Nombre de María*, va quedar desarborada en una tempesta. De retorn a la seva finca El Paraíso, hi plantà moltes plantes tropicals.

«Salvador Castelló i Sala, va néixer a Arenys de Mar el dia 1 d'octubre de 1799 al carrer d'Amunt, i morí a la nostra vila el 24 de març de l'any 1869.»

5.- «Cogucho», «azúcares mascabados» o «no purgados», «melazas», etc..., eren diferents noms i varietats d'extractes, xarops i sucres semielaborats segons sortien dels «trapiches dels ingenios», que precisaven un refinat final abans de portar-los al mercat. Diverses refineries es situaren prop dels llocs de consum, com als ports de Londres i de Le Havre, etc...

6.- Jaume Arbós i Tur (Sant Hipòlit de Voltregà 1824-1882). Químic i eclesiàstic. Procedent de Madrid, el 1851 passà a residir a Mataró. El 1857 a la fàbrica dels germans Salas de Mataró instal·là l'enllumenat per gas, dit «gas Arbós», utilitzant carbó vegetal, a fi d'estalviar el carbó mineral, generalment d'importació, i per tant car... El «gas Arbós» s'aplicà en diversos establiments, entre d'altres a l'Hospital Militar de Catalunya, i també per al subministrament de diverses ciutats, entre elles Badalona, encara que molt sovint amb problemes de manteniment. Trenta anys més tard, encara era utilitzat en alguns establiments d'Anglaterra.

7.- Fèlix de Bona (1821-1899), que l'escrit el presenta com a fill de Juan de Eloy de Bona y Ureta, mentre que la *Gran Enciclopèdia Catalana* els considera cosins. Destacat lliurecanyista i cofundador de la Societat Abolicionista de l'Esclavitud i, per tant, contrari a la majoria dels fabricants d'ideologia proteccionista i esclavista. Participà en el primer govern de Laureà Figuerola. Arran de la primera gran manifestació proteccionista, escrigué una crònica clarament ofensiva per als industrials que hi havien participat, que provocà una airada resposta de Güell i Ferrer.

8.- Les opinions de Jaume Fontrodona queden clarament exposades especialment a la carta que va dirigir al Congrés dels Diputats el 1878, publicada posteriorment al *Diario de Barcelona* el 21 de gener de 1879. Proposa que els sucres semielaborats que vénen de les Antilles, tinguin una rebaixa respecte als sucres totalment refinats importats d'altres països. La disminució en la recaptació, quedaria àmpliament compensada pel que es recaptaria amb l'increment dels nòlits. La resposta del ministre, la coneixem pel discurs que Pere Bosch i Labrús va fer en la sessió dels dies 13 i 14 de maig de 1878, dedicada als pressupostos. El ministre deia «que la distinció de azúcares refinados y comunes, era un semillero de cuestiones difíciles de resolver... con que no existiendo ya en la Península».

I Bosch i Labrús insistia «establezca una escala gradual de azúcares de Puerto Rico y Cuba, y paguen según su clase y según sus más o menos grados de cristalización. Y impongan un derecho crecido a los azúcares refinados que vengan del extranjero».

De la mateixa opinió s'expressen els empresaris cubans, en una carta dirigida al rei, i publicada en el setmanari que editava el Fomento de la Producción Española.

9.- Les principals refineries de la costa andalusa són San Roque, Marbella, Tórrox, Nerja, Motril, Almuñécar, Salobreña i Adra. També a la costa valenciana -Catarroja, Dènia, Gandia i Castelló-, si bé, aviat, les glaçades desanimaren els conreadors. La proximitat de les refineries a la zona de producció de canya abaratia els costos. Els industrials andalusos pressionen per mantenir aranzels alts per als sucres

de les Antilles. En concret, diuen «seguimos teniendo por imposible la coexistencia de la industria peninsular, con la franquicia absoluta de los azúcares de Cuba».

10.- Jaume Fontrodona i Vila va ser president de la comissió encarregada de la creació de la nova patronal, que es fundà el 15 de maig, i que celebrà sessió solemne l'11 de juny, presidida pel general Arsenio Martínez Campos, que tenia a la seva dreta el senyor Letamendi i a la seva esquerra el senyor Fontrodona. En un llarg discurs, el doctor Letamendi va reiterar que els fins i directrius eren els mateixos que els del Fomento de la Producción Nacional, però amb fidelitat als seus orígens. En els tres primers anys, de les cent catorze sessions, normalment setmanals, tot i les absències pels seus viatges a Cuba, setanta-una varen ser presidides per Jaume Fontrodona i Vila, i de les catorze que va presidir el president titular senyor Letamendi, sis van ser amb l'assistència del senyor Fontrodona en qualitat de vicepresident. La resta de sessions, o no consta la presidència, o van ser presidides per diferents vocals, sense que cap d'ells es significués per la seva dedicació.

11.- El transport dels extractes de sucre, pel pes i per la necessitat d'envasos de fusta especial, que calia importar dels Estats Units, era car, però amb la implantació dels ferrocarrils obtingué un gran avantatge. Més tard, la introducció dels carrilots i dels ferrocarrils portàtils, de via molt estreta (uns 0,50 m), i la divulgació de les noves tecnologies (màquines desfibradores, turbines centrifugadores, tècniques del buit i control de les temperatures, etc.), van facilitar el transport de la canya no tractada, a les centrals, en un mercat dominat en un 90% pels americans amb la *Sugar Trust* de Nova York, i s'imposà el sucre semirefinat.

Els *trapiches* dels *ingenios* deixaren de produir el *cogucho*. I les refineries abandonaren les situacions properes dels llocs de consum (el Tàmesi, Le Havre, Rotterdam, Hamburg...) i es situaren prop dels llocs de producció.

12.- Silví Thos i Codina, Mataró (1843-1911). Poeta, guanyador de la flor natural als Jocs Florals de Barcelona de 1860 i enginyer de mines. Publicà treballs tècnics com *El agua en la tierra*. Va ser padrí de noces del fill de Francesc Fontrodona, fill de Jaume Fontrodona i Vila.

13.- Per aquella època, les comunicacions més ràpides entre Espanya i Cuba eren via cable telegràfic Liverpool-Nova York-Cayo Hueso-L'Havana.

14.- Actualment, el Museu Municipal de Badalona (tel. 93 384 17 50) organitza visites guiades per divulgar la indústria del vidre que es desenvolupa a l'edifici, com també a l'edifici veí de l'«Anís del Mono».